

Az európai integráció politikai kiegyensúlyozatlanságának várható következményei

The Left, the People, Populism- Past and Present transform!
yearbook 2017

(Edited by Walter Baier, Eric Canepa and Eva Himmelstoss).
London, Merlin Press, 2017

A *transform! europe* 19 európai ország 28 szervezetét tömörítő hálózat által, ezúttal harmadik alkalommal megjelentetett évkönyv elsősorban az európai integráció politikai válságára hívja fel figyelmünket. Napjaink egyre gyorsabban változó világgazdaságában megfigyelhető, hogy a korábban bizonyos mértékben stabilnak, kevésbé fluktuálóknak tartott normák, identitások, értékrendek vagy akár politikai pártok jelentős átrendeződésen mennek keresztül. Példának okáért ezért is kapott hangsúlyt a kiadvány bevezető fejezetében Martelli azon gondolata, amely szerint a kapitalista társadalmak aktuális működésük során leginkább jobb- és baloldali vonzaskörzeteket generálnak ahelyett, hogy állandó tengelyként funkcionáló ideológiákat, csoportokat hoznának létre, amelyek viszonylag könnyen megkülönböztethetők lennének minimális egyezőségek fenntartása mellett. A kiadványban szereplő tanulmányokat öt nagyobb témán keresztül mutatom be: az Európai Unió és a baloldal, a társadalmi fejlődés, a baloldal múltja és jelene, a jobboldali populista és baloldali szavazók feltérképezése, valamint néhány országjelentés formájában.

A 2017-es évkönyv bevezető fejezetében Gregor Gysi – az *Európai Balpárt* 2016 végén megválasztott elnöke – az európai integráció jövőjével kapcsolatos kérdéseket vet fel: mind az Egyesült Királyság európai uniós tagsággal kapcsolatos, 2016-os népszavazásának kimenetele, mind pedig a német bevándorlási politikában bekövetkező fordulat hozzájárult ahhoz, hogy az Unióban egyre inkább tetten érhetővé válik a politikai irányvesztés és a fokozódó bizonytalanság. Azonban a szerző álláspontja szerint Nagy-Britannia EU-ból történő kilépési szándéka önmagában nem

tekinthető a válság eredendő okának. Gysi azzal érvel, hogy a jelenség háttérben leginkább strukturális jellegű folyamatok húzódnak, tehát meg kell vizsgálni, hogy vajon az EU és szerződésai valóban demokráciaellenesek és neoliberaisak, illetve hogy az Unión belül ténylegesen felhalmozódtak-e egyenlőtlenségek, melyek visszaszorítása szignifikáns tényező lenne. A fenti két kijelentés alátámasztására a szerző megállapítja, hogy a neoliberális politika sajátossága a politikai intézményeket átalakító és létrehozó erőteljes hatás. A piaci konformitás jegyében tehát közvetett módon a demokrácia akkor érvényesülhet, ha nem akadályozza a kapitalizmus működését. A kapitalizmus növekedési válsága már gyakorlatilag az 1970-es évtizedben jelentkezett, azonban Gysi arra a következtetésre jut, a rendszer krízise a legutóbbi, 2007–2008-as gazdasági és pénzügyi válság óta a legmarkánsabb.

A jóléti államok integrációjának hiánya, valamint a fokozódó politikai egyensúlytalanság a nemzetállamokra többletterheket ró (pl. adóbevételek elmaradása). Ezen kívül szintén egyre nagyobb mértékben tapasztalható a helyi szinten jelentkező euroszkeptizmus, amely többek között a jobboldali populistáknak, csoportok megerősödését indukálja, melyek a globalizációs folyamatokat, illetve az integrációt magát tartják hibásnak az idealizált múlt szétrombolásában. A demokrácia kérdésére áttérve, a tanulmány megállapítja, hogy a nemzetállamokra alkalmazott normák szemszögéből nézve az Unió nem tekinthető demokráciának. Természetesen számos demokratikus vonással rendelkezik (pl. uniós polgárok aktív részvételi lehetősége, az *Európai Parlament* választhatósága stb), viszont mindezek ellenére bőven akadnak kevésbé demokratikus mozzanatok is, mint például az eurócsoport működésének átláthatatlansága vagy az Európai Központi Bank politikában való indirekt érintettsége. Amennyiben a demokráciát vélemény- akarat- és szándékformálási folyamatként látatjuk, felmerül a kérdés, hogy várhatóan milyen irányba fejlődik majd az európai integráció közép-, illetve hosszú távon. Vajon van rá esély, hogy az említett jelenség evolúciójaként a jövőben egyetlen európai államként fog funkcionálni a jelenlegi Unió, s így a négy szabadság útjában már semmiféle nemzetállami szuverenitásból következő akadály nem fog állni? Mindezek után jogosnak tűnik a szerző azon felvetése, hogy az integráció további irányának meghatározása nélkül nem igazán állapítható meg a demokrácia fogalma európai uniós viszonylatban. A fejezet utolsó felvetése az EU-ból való kilépés és a neoliberális politika, valamint demokráciadeficit közti párhuzam. Gysi kijelenti, hogy a múltba tekintés, illetve annak utópiaszzerű vizualizálása a jövőre nézve semmiképp sem jelent megoldást a fentebb említett két jelenség visszaszorítására.

Az előzetesen már tárgyalt, 2008-as válság és azt követő tartós recesszió témájánál maradván igen részletes elemzést olvashatunk Joachim Bischoff közgazdász tanulmányában a kötet *Társadalmi fejlődések* című szekciójá-

ban. 2016 őszén a *Nemzetközi Valutaalap* – korábbi becsléseit módosítva – alacsonyabb növekedési értékeket jelzett előre az Egyesült Államokra vonatkozóan, többek között a relatíve kisebb beruházási hajlandóság révén, amely az akkor közelgő elnökválasztásból fakadóan járult hozzá a piaci bizonytalanságok fokozódásához. A kellően pesszimista előrejelzések hatására Christine Lagarde arra bírta a tagállamokat, hogy a monetáris és fiskális politikai lépéseket mindenképp ötvözzék a megfelelő strukturális reformokkal a gyorsabb növekedés beindításához. Az amerikai jelzálogpiacokon 2007-ben kirobbant gazdasági és pénzügyi válság, valamint recesszió egyértelműen rámutatott az USA által szorgalmazott neoliberais fejlődési modell hiányosságaira. A 2010-es davosi találkozón példának okáért Nicolas Sarkozy is kifejtette, hogy a bizalom fenntartása állami intervenciók nélkül teljes összeomláshoz vezetne. Sőt mi több, az akkori kínai külügyminiszter-helyettes, He Yafei, az alábbi, állami szerepvállalásra vonatkozó kérdést tette fel: „Most, hogy a szabad piac megbukott, Önök mit gondolnak, milyen szerepet kell játszania az államnak a gazdaságban?” (Stubbs 2011, 159–160). A valós fedezetek megléte nélküli feleltelen és óriási volumenű hitelezési gyakorlat, a pénzügyi rendszer nem megfelelő ellenőrzése, illetve instabil állapota tehát hatalmas többletterhet rótt az USA-ra (Stubbs 2011).

Bischoff kiemeli, hogy a világkereskedelem dinamikájának elhúzódo lassulása nagyon érzékenyen érinti a felzárkózó országok fejlődését, amelyek export volumene nagyobb hányadot tesz ki a világ GDP-jéből, mint az USA és az Európai Unió együttes részesedése. Azonban utóbbi állítás nem tekinthető teljes mértékben pontosnak, ugyanis a legnagyobb felzárkózó gazdaságok 2007 óta igen egyedi utat jártak be. A krízist követő első néhány évben, miközben a szerző által is említett hagyományos gazdasági nagyhatalmak (USA, EU, Japán) igen sokáig nem tudtak a stabil növekedés felé mozdulni, addig Brazília, Oroszország, India és Kína (BRIC-országok) továbbra is gazdasági növekedést produkáltak. Azonban 2011–2012 körül – többek között a nyersanyagárak jelentős visszaesése következtében – már itt is lassulás tanúi lehettünk. Hogy néhány konkrét számmal is érzékeltessük a válság gazdasági növekedésre gyakorolt hatásait, az alábbi példákat emelhetjük ki: Braziliában az egy főre eső GDP 2002–2007 között évi 2,57%-kal nőtt, a 2008-as 4,2%-os növekedés ennél 1,63 százalékponttal magasabb. Az Egyesült Államokban 2010 és 2014 között végig a válság előtti átlag körül ingadozott az éves GDP növekedés. Japán már szignifikánsabb kilengéseket mutatott: 2010-ben a válságot megelőző átlagnál nagyobb ütemben növekedett, míg 2011-ben az országot sújtó földrengés miatt is recesszióba került. A 2010–2014 közötti növekedés azonban csak 0,1 százalékponttal volt kevesebb a 2002–2007 közötti átlagnál. A hagyományosan fejlett országok csoportjában egyedül az EU-ban volt lassabb a növekedés a válság előttinél. Azonban fontos

kiemelni, hogy az uniós tagországok között jelentős különbségekkel kell számolnunk: Németország, Hollandia, az Egyesült Királyság és az észak-európai országok nem mutattak lassulást a fenti periódusban, míg a déli államok, Olaszország, Görögország, Spanyolország és Portugália évek óta szinte folyamatosan recesszióban voltak. Ehhez kapcsolódva jegyzi meg Bischoff, hogy 9 évvel a válság kitörése után az USA esetében a fellendülési szakasz igen lassú ütemben zajlik, míg Európában utóbbi tendencia még várat magára. Annak ellenére, hogy világgazdasági szinten nem figyelhető meg gazdasági visszaesés, Európában, Ázsiában és Latin-Amerikában fellendülés jelenleg nincsen folyamatban. A globális gazdasági növekedésére természetesen továbbra is Kína fejlődési útja lesz szignifikáns hatással.

A szerző álláspontja szerint a következő időszakban az jelenthetne megoldást, ha a központi bankok és a tagállamok kormányai együttesen, egyfajta „kreatív rombolással” képesek lennének a bizonytalan adósságok mértékének leszorítására, valamint az alapkamat emelésére. A válság első éveiben megtervezett kooperáció azonban a gyakorlatban csak igen szűkös keretek között indult meg, így kérdéses, hogy az időközben kihátrált nemzetállami kormányok támogatása nélkül meddig lehet elkerülni egy újabb krízis kialakulását az Európai Unióban.

A tanulmánykötet harmadik szekciójában a szerzők olyan témákat járnak körbe, mint a baloldal napjainkban aktuális, európai uniós relációjú fogalmi meghatározása (Jukka Pietiläinen), az ún. ökoszocializmus mi-
benléte (Michael Löwy) vagy a demokratikus átmenetek jellegzetességei, a demokrácia kialakulásának feltételei, illetve dinamikája (Geoff Eley).

Érdekes vizsgálat tárgyát képezheti az a kérdés, hogy vajon Európa baloldali csoportjai, mozgalmi többé-kevésbé egységes, kvázi homogén szerkezettel, tevékenységi körrel, irányultsággal jellemezhetőek vagy pedig a fennálló különbségek egyre nagyobb mértékben elhatárolják egymástól a baloldalon belül regionális bontásban elemzett köröket. Pietiläinen tanulmányát az *Eurobarometer* felmérésére alapozta, melynek keretében a megkérdezettek egy 1-től 10-ig terjedő skálán helyezték el politikai irányultságukat. Az elemzés kiértékelését követően egyértelművé vált, hogy az előzetes várakozásoknak megfelelően Európában az egyes országokban fellelhető baloldali csoportok ugyan hordoznak közös tulajdonságokat, ismérveket, azonban összességében elég markáns eltéréseket fedezhetünk fel, például az összetételüket tekintve. A szerző szerint, az európai baloldal vizsgálata során nem feledkezhetünk meg arról, hogy kontinensünkön ezen eszmék és ideológiák az egyes nemzetállamok különböző fejlődési sajátosságai szerint alakultak, így nem is lenne korrekt ezeket együttesen, „egy kalap alá véve” tanulmányozni. A tanulmány részletekbe menően mutatja be az európai baloldal országok, országcsoportok szerinti megoszlását, illetve a lezajlott, kisebb-nagyobb mértékű átrendeződések dinamikáját, valamint rávilágít arra is, hogy

melyek Európa azon területei, ahol a politikai beállítottsággal kapcsolatos kérdésekre döntő többségben nem válaszolt a helyi lakosság (pl. Kelet-közép- és Dél-Európa).

Feltehető, hogy a napjainkban is erőteljesen zajló globalizációs folyamatok is hozzájárulnak ahhoz, hogy európai, illetve szűkebb értelemben uniós szinten csökken azon specifikumok száma, amelyek egyértelműen elválasztják egymástól a jobb- és baloldalt. Az azonban továbbra is fennáll, hogy a klasszikusnak tekinthető baloldali értékek, célkitűzések napjainkban is releváns szerepet játszanak – pl. a jövedelmek egyenlőbb eloszlása vs. egyéni erőfeszítések, határozottabb állami szerepvállalás vs. szabadpiaci mechanizmusok korlátjainak leépítése. Ha a külkereskedelem oldaláról közelítjük meg Pietiläinen gondolatmenetét, a fentiek alapján az alábbi két hipotézist állíthatjuk fel: rövidtávon a protekcionista külkereskedelmi politika a belső termelés és fogyasztás fellendítése révén a bruttó hazai termék növekedését segíti, viszont hosszú távon a növekedés akadályozója is lehet (többek között az innováció kibontakozását és a termelői árak csökkenését gátolhatja, valamint egyéb versenyképességi hátrány kialakulásához is vezethet). Másfelől viszont érdemes lenne elgondolkozni azon, hogy vajon a kereskedelmi liberalizáció egy idő után a növekedés szükséges, de nem elégséges feltételévé válik-e, amely a stabil gazdasági növekedés révén egyfajta belső kényszerként működik, például a hazai vállalkozások esetében. A baloldal kelet-közép-európai népszerűtlenségére visszatérve, Lutz Brangsch *Vissza a gyökerekhez* című írásában arra a következtetésre jut, hogy a térségben az államszocialista rendszer emlékei vélhetően még napjainkban is komoly jelentőséggel bírnak a lakosság körében, amikor a baloldaltól alkotott véleményük, és saját politikai hovatartozásuk kerül terítékre. Ezt a baloldali pártok hatékonyabb, biztosabb megszervezésével és működtetésével lehetne némiképp kiküszöbölni; olyan célokat, értékeket kommunikálva a választópolgárok felé, amelyek nagyban eltérnek a létezett szocializmus által alkalmazott módszerektől, viselkedési normáktól és értékrendszertől.

A kötet negyedik blokkjában a választópolgárok, illetve a különböző jobboldali populista irányzatok sajátosságai kapnak kiemelt figyelmet. Bernhard Müller utóbbi mozgalmakat a demokráciára épülő kapitalista rendszer kudarcára eredezteti vissza. Horst Kahrs a szavazói tartózkodást a társadalmi osztályokra jellemző viselkedési mintaként vonja vizsgálat alá. Gavin Rae pedig Lengyelország aktuális – 1918 óta ez az első időszak, amikor a baloldal képviselő nélkül maradt a parlamentben – állapotából kiindulva a nem-szavazás jelenségét tanulmányozza, tekintettel arra, hogy napjainkban a lengyelek rendelkeznek az egyik legalacsonyabb politikai részvétellel a többi európai országhoz képest.

Müller jobboldali populista csoportokra vonatkozó okfejtését részben arra alapozza, hogy e mozgalmak – amelyek az elmúlt időszakban Euró-

pa bizonyos területein (pl. Németország, Olaszország, Franciaország, Magyarország stb.), valamint Észak-Amerikában váltak egyre gyakoribb jelenséggé – nagyrészt rendszer- és intézményellenes indíttatásból alakulnak ki és nyernek egyre nagyobb népszerűséget az alábbi formákban:

- idegengyűlölet és iszlamofóbia;
- EU-, valamint Európa-ellenes hozzáállás, euroszkepticizmus;
- a politikai osztályokkal szembeni – akár agresszív – ellenállás.

Ha a fenti jelenségeket Magyarországhoz közelebb álló példákon kívánjuk megfigyelni, Bayer József *Jobboldali populizmus és a szélsőjobboldal Kelet-közép-Európában* című, 2002-ben publikált cikke alapján hozzátehetjük, hogy régiókban, tehát a visegrádi térségben, az utóbbi mozgalmak egyrészt a rendszerváltásból fakadó sikertelenség, másrészt pedig az államszocialista berendezkedés kollektívizmásával, helyenként (pl. Ukrajnában) rendkívül szűkös kínálatával és diktatórikus pártszervezésével gyökeresen ellenkező globalizáció is a kiváltó okok között szerepel. Müller szerint a globalizáció külső hatásai következtében igen sokan érzik magukat vesztesnek, azonban a politikusok csak akkor kerülhetnek közelebb az egységesebb, stabilabb társadalom kiépítéséhez, ha első lépésként felismerik az egyre jelentősebb társadalmi megosztottság és diszkrimináció tényét.

Az egyre csökkenő választópolgári részvételnek Kahrs külön elemzést szentelt. A tartózkodás jelensége egyik politikai párthoz sem köthető egyértelműen. Ez a társadalomkutató értelmezése szerint a parlamenti-képviselési demokráciával szemben tanúsított egyfajta passzív ellenállás, s a rendszerben való csalódás eredményeként fejlődhetett ki. A szerző gondolatmenete szerint az egykori – taktikai okokból – nem szavazó választópolgárok egy bizonyos idő (általában kettő választástól való tartózkodás után) elteltével kvázi notórius „nem-szavazókká” válnak. A választásoktól hosszú távon kimaradó állampolgárok több mint fele a két legalacsonyabb jövedelmi csoportba tartozik. A tartósan fennálló társadalmi egyenlőtlenségből, a kiszolgáltatottságból és a tehetetlenségből fakadó feszültség, a politikai részvétel ignorálásán túl, jobboldali – akár szélsőséges – populista mozgalmak kifejlődéséhez is vezethet. Ezek a passzívtól az aktív rezisztenciáig különböző módokon próbálják érvényesíteni akarataikat az erőforrásokat birtokló „elittel”, valamint a hatalommal rendelkező „párt-kartellel” szemben. Ennek fényében Kahrs – Müller konklúziójához hasonlóan – a baloldali pártok, mozgalmak számára azt a stratégiát ajánlja, hogy először is meg kell honosítani az adott ország társadalmi struktúrájának realiztikus szemléletét, amelyen keresztül azonosulni lehet a különböző társadalmi rétegek igényeivel. Másrészt a tehetetlenség érzésének orvoslására érdemes lenne olyan progresszív politikai programokat kidolgozni, amelyek nagyobb teret biztosítanak az egyének érvényesüléséhez. Harmadrészt pedig a szerző a helyi poli-

tikák nagyobb szerephez juttatását emeli ki a demokratikus egyenlőség jegyében. Óriási nehézséget jelent azonban megbirkózni a korunkban oly tipikus, politikai rendszertől, pártoktól való elfordulással és az egyéni célok, igények, törekvések háttérbe szorulása által övezett társadalmi berendezkedéssel a mindenkori kormányok, illetve érvényesülni kívánó politikai pártok számára.

Összességében tehát megállapítható, hogy a 2017-ben megjelent, a sorozat harmadik kiadványaként publikált *The Left, the People, Populism – Past and Present* című transform! europe évkönyv ismét olyan témákat, problémákat és megoldási javaslatokat hozott be, amelyek az elmúlt esztendőben széles társadalmi csoportokat érintettek és készítettek különböző cselekvési stratégiák kifejlesztésére. Ahogy a szervezet saját küldetését is definiálja, a következő időszakban kiemelt fontossággal bír majd az európai integrációs folyamatban való egyre szélesebb körű részvétel; ez az európai uniós polgároknak, társadalmi csoportoknak, valamint politikai döntéshozóknak elemi érdekévé kell, hogy váljon. Az évkönyv létrehozásában résztvevők megállapításaival összhangban kijelenthetjük, hogy a letisztult, egyértelmű kommunikáció rendkívüli fontossággal bír az egyre fokozódó információs aszimmetria visszaszorításában, amely országtól függetlenül az Unió teljes területén generál(hat) újabb feszültségócokat. Nem feledkezhetünk meg továbbá arról sem, hogy Európa történelmi, kulturális és politikai sokszínűségéből fakadóan olyan heterogén sokaságról, illetve társadalmak csoportjairól van szó, ahol bármiféle közös irány, fejlesztési terület vagy cselekvési terv kidolgozása különösen érzékenyen érint minden egyes államot és nemzetet. Utóbbi tény pedig nem veszíthető szem elől a közös jövő megalkotásának folyamatában.

Felhasznált irodalom

- Bayer J. 2002: Jobboldali populizmus és a szélsőjobboldal Kelet-közép-Európában. *Eszmélet*, 56. sz. (2002. ősz), http://eszmelet.hu/bayer_jozsef-jobboldali-populizmus-es-a-szelsojobboldal-kele/
- Stubbs, R. 2011: The East Asean developmental state and the great recession: evolving contesting coalitions. *Contemporary Politics*, Vol. 17, No. 2, June 2011. 151-166.
- The World Bank 2017: *World Development Indicators*, Online Edition.